

POSTAWY I OCZEKIWANIA ROLNIKÓW INDYWIDUALNYCH PO WEJŚCIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ¹

Piotr Bórawski

Katedra Agrobiznesu i Ekonomii Środowiska,
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wstęp

Dokonujące się w Polsce przemiany społeczno-gospodarcze polegają na wzajemnym oddziaływaniu na siebie płaszczyzn: politycznej, społecznej i demograficznej. Ważnym czynnikiem zachodzących przemian jest dziś już powszechnie uświadomiona i w większości akceptowana konieczność rozwoju obszarów wiejskich oraz restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa. Tempo przemian w rolnictwie i w jego otoczeniu jest uzależnione od wielu czynników, z których najważniejszym wydaje się jakość edukacji i związany z nią poziom wykształcenia rolników [MOŚCICKI, MAJEWSKA 2002]. Poziom wykształcenia rolników ma wpływ na ich pozycję społeczno-zawodową oraz postawy i oczekiwania. Pozycja zawodowa rolników uległa znacznej zmianie po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Jak podają WAWRZYNIAK i WOJTASIK [2005] w wyniku integracji polski rolnik zyskuje na prestiżu i poważaniu. Jest to wynikiem wzrastającej pozycji społecznej rolnika jako producenta żywności dostępnej na rynku europejskim.

FEDYSZAK-RADZIEJOWSKA [2004] podkreśla, że tradycyjne więzi na obszarach wiejskich ulegają osłabieniu ze względu na postępujące zmiany stylów życia oraz dywersyfikacji źródeł dochodu. Od rolników wymaga się większej wiedzy i umiejętności w poszukiwaniu i pozyskiwaniu środków finansowych pochodzących z Unii Europejskiej. Rzeczywistość gospodarcza wymaga od rolników umiejętności wypełnienia wniosku o dopłatę bezpośrednią oraz dostosowania ich gospodarstwa do standardów Unii Europejskiej. W związku z tym nie są oni już tylko tradycyjnie rozumianymi producentami rolnymi, a przedsiębiorcami, którzy są zobligowani do dostosowania ich gospodarstw rolnych do zmieniającego się otoczenia rynkowego i wzrastającej konkurencji, zwłaszcza na rynkach zagranicznych.

Celem badań było poznanie postaw i oczekiwań rolników dotyczących możliwości rozwoju ich gospodarstw po wejściu do Unii Europejskiej.

Materiały i metody

W badaniach szczególną uwagę zwrócono na kwalifikacje właścicieli gospodarstw rolnych, sposoby ich podnoszenia, bariery w organizacji grup producenckich oraz opinie rolników o Unii Europejskiej.

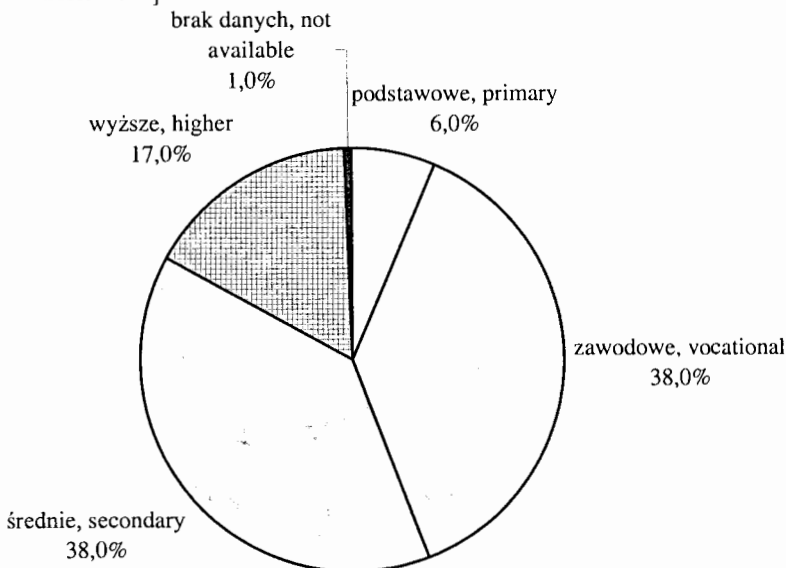
¹ Wykonano w ramach tematu: 3 P06 R 064 25.

Badaniami objęto gospodarstwa rolne położone w województwie mazowieckim. Badania zostały przeprowadzone w 188 gospodarstwach rolnych, wybranych w sposób losowy. Metodą badawczą był sondaż diagnostyczny, przeprowadzony przy wykorzystaniu kwestionariusza wywiadu. Materiał badawczy zebrano w drugiej połowie 2005 roku. Kwestionariusz zawierał pytania otwarte i zamknięte pozwalające na ocenę postaw i oczekiwań rolników dotyczących perspektyw rozwoju ich gospodarstw.

Wyniki i dyskusja

Edukacja i szkolenia to jeden z największych czynników w programie pomocy dla rolników. Zarówno rolnicy, jak i konsumenci są grupami docelowymi do przekazywania informacji i szerokiego dokształcania. Rolnicy we wszystkich krajach są uzależnieni od systemu odpowiedniej edukacji i szkoleń, który może nauczać ich metod produkcji prowadzących do osiągnięcia stanu rolnictwa zrównoważonego. Powszechnie w Europie doradztwo ma charakter zinstytucjonalizowany. Zajmują się nim różne organizacje tworzące otwarte systemy doradztwa rolniczego.

Zdaniem KLEPACKIEGO [1997] wykształcenie rolników ma bezpośredni wpływ na poziom rozwoju gospodarstw rolnych oraz efektywność pracy. Badania wykazały zdecydowanie lepsze wykorzystanie zasobów gospodarstw przez rolników lepiej wykształconych, a słabsze przez rolników gorzej wykształconych. W innej publikacji autor podaje, że rolnicy z wykształceniem wyższym na przestrzeni lat 1990–2001 powiększyli stada krów przeciętnie o 28,5%, a stada trzody chlewnej o 68,4% [KLEPACKI 2005].

Rys. 1. Wykształcenie badanych rolników (źródło: badania własne)

Fig. 1. Education of surveyed farmers (source: own survey)

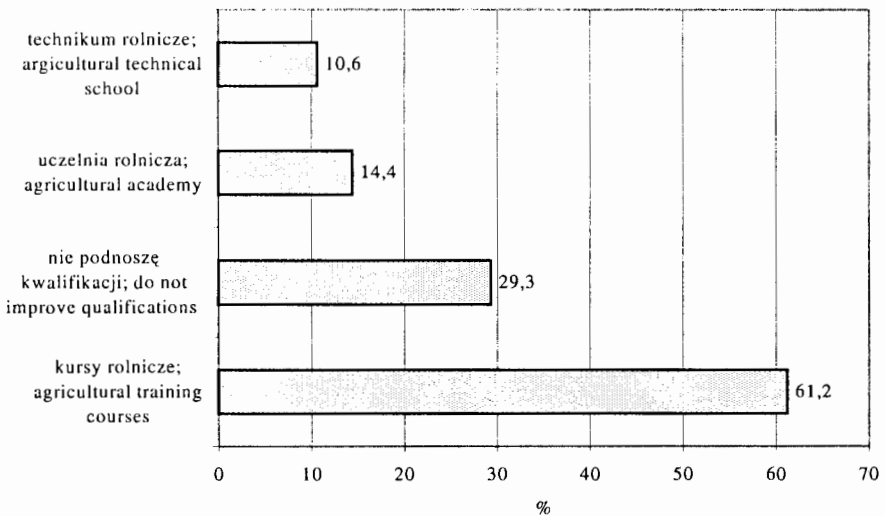
Z badań własnych wynika, że poziom wykształcenia rolników nie był wysoki. Struktura wykształcenia rolników ulega jednak procesom poprawy. Jak zau-

waża ROSNER [1996] przyczyna tej tendencji tkwi w zastępowaniu ludności w podszym wieku, rocznikami młodzieży o zdecydowanie wyższym poziomie wykształcenia. Najwięcej rolników posiadało wykształcenie średnie i zawodowe (po 38%), (rys. 1). Na drugim miejscu pod względem liczebności są osoby z wykształceniem wyższym (17%), a kolejna kategoria to osoby z wykształceniem podstawowym (6%).

Poprawa wyników gospodarowania w polskim rolnictwie jest uzależniona od kadry doradczej, która zaspakaja potrzeby i oczekiwania doradcze rolników. Fachowa kadra może przyczynić się do rozwiązania problemów wielu rolników. Zdaniem DEMBOWSKIEGO i in. [1996] to właśnie kadra doradcza może przyczynić się do podwyższenia kwalifikacji zawodowych rolników oraz do rozwoju ich gospodarstw i poprawy warunków życia rodzin rolniczych.

Integracja z Unią Europejską jest wyzwaniem obecnych czasów i bez odpowiednich kwalifikacji rolników nie uda się dostosować ich gospodarstw do standardów Unii Europejskiej. Jak podkreślają BOŃSKI i in. (2002)¹ edukacja i uczestnictwo w różnego rodzaju kursach doksztalających oraz nauka w szkołach rolniczych powinna przyczynić się do poprawy pozycji społeczno-zawodwej rolników.

Badani rolnicy wskazali na uczestnictwo w różnych sposobach podnoszenia kwalifikacji zawodowych. Znacząca część rolników zadeklarowała uczestnictwo w kursach rolniczych (61,2%), (rys. 2).

Rys. 2. Sposoby podnoszenia kwalifikacji zawodowych rolników (źródło: badania własne 2005)

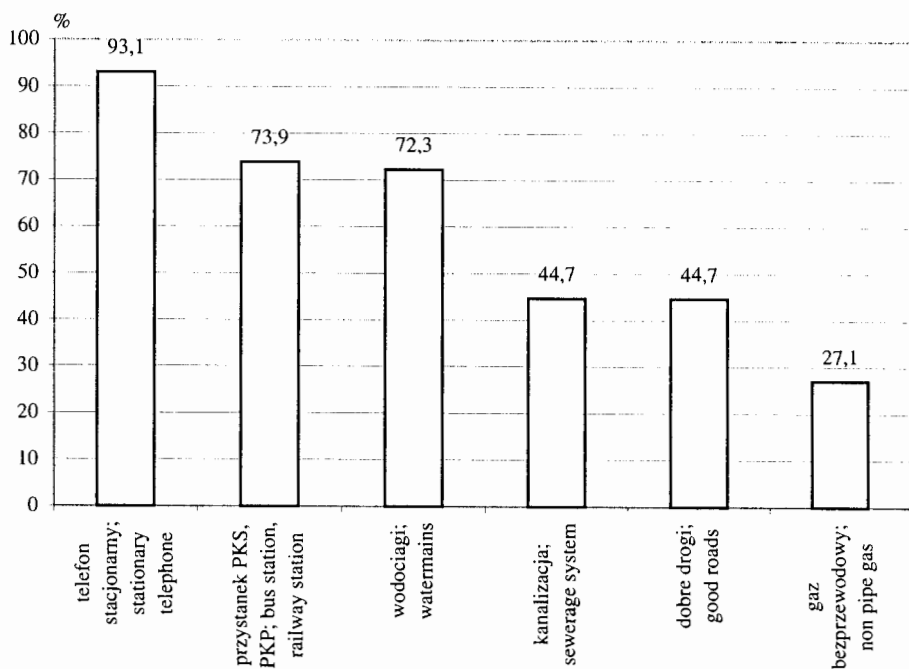
Fig. 2. The methods of improving farmers' professional qualifications improvements (source: own survey, 2005)

Jednak blisko 30% badanych rolników nie podnosiło swoich kwalifikacji. Stan taki świadczy o niechęci dużej części rolników do podnoszenia kwalifikacji oraz braku środków finansowych na ten cel. Bez doksztalania nie uda się tej części

¹ http://www.igipz.pl/miasto/home_pl.htm

badanych rolników poprawić efektywności ich gospodarstw oraz dostosować je do wymagań Rynku Europejskiego. Duża część rolników jest w stanie apatii, czekając tylko na pomoc i wsparcie, szczególnie socjalne. Przyjęli oni strategię czekania „na lepsze jutro” oraz charakteryzują się brakiem ambicji zmiany swojego statusu społecznego. Uczestnictwo w szkoleniach przyczyniłoby się do zmian postaw oraz do racjonalizacji wykorzystania czynników produkcji w swoich gospodarstwach, zgodnie z zaleceniami Unii Europejskiej. Niezwykle przydatne byłyby wykorzystanie doświadczeń innych krajów, w tym zwłaszcza 10 pierwotnych członków Unii Europejskiej, które dostarczyłyby informacji o najlepszych i sprawdzonych już rozwiązaniach.

Badania dotyczyły również wyposażenia obszarów zamieszkiwanych przez rolników w infrastrukturę. Najwięcej obszarów wiejskich zamieszkiwanych przez rolników było wyposażonych w telefon stacjonarny (93,1%), przystanki PKS i PKP (73,9%) oraz wodociągi (72,3%), (rys. 3). Wyposażenie obszarów wiejskich w telefon stacjonarny ułatwia zdobycie i wymianę informacji. Natomiast wyposażenie w środki komunikacji jest podstawowym czynnikiem decydującym o ich rozwoju oraz ułatwiającym kontakt z innymi ośrodkami miejskimi. Stosunkowo wysoki odsetek gospodarstw wyposażonych w wodociągi świadczy o dobrej sytuacji w zakresie dostępu do czystej wody oraz uniezależnia gospodarstw od warunków pogodowych, a szczególnie od suszy.

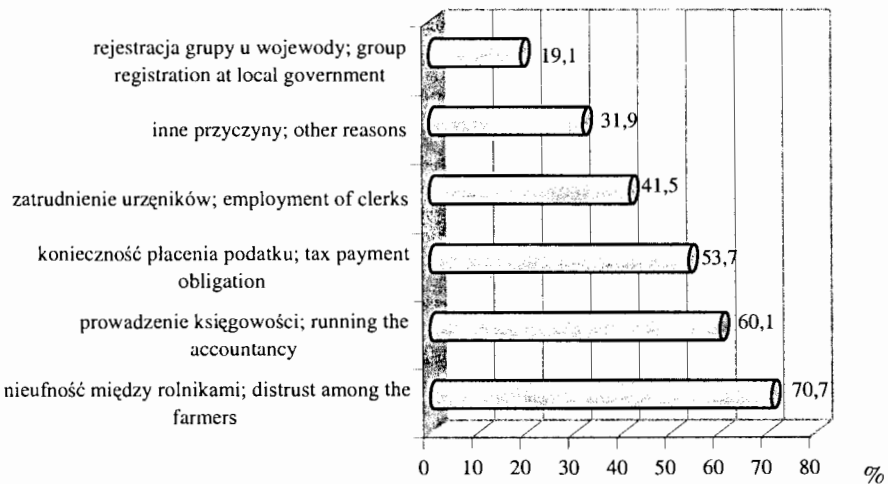

Rys. 3. Wyposażenie obszarów zamieszkiwanych przez rolników w infrastrukturę (źródło: badania własne)

Fig. 3. Infrastructural equipment of the areas inhabited by farmers (source: own survey)

Stwierdzono jednak niezbyt zadowalające wyposażenie obszarów objętych badaniem w system kanalizacji (44,7%), dobre drogi (44,7%) oraz gaz bezprzewodowy (27,1%). Wyniki te świadczą o istniejących barierach w rozwoju obszarów wiejskich, które wpływają na słabszą pozycję społeczno-zawodową właścicieli gospodarstw indywidualnych, w porównaniu z mieszkańcami miast. Stosunkowo mały odsetek gospodarstw wyposażonych w środki kanalizacji świadczy o nadchodzących problemach związanych z ochroną środowiska. Wskazane jest aby wraz ze wzrostem zaopatrzenia gospodarstw w wodociągi zwiększało się zaopatrzenie w urządzenia odprowadzające ścieki. Wyposażenie badanych gospodarstw w gaz bezprzewodowy również stawia ich właścicieli na niższej pozycji, w porównaniu do mieszkańców miast (rys. 3). Słabe wyposażenie obszarów zamieszkiwanych przez badanych rolników w dobre drogi utrudnia ich życie oraz przyciąganie inwestorów.

O pozycji społecznej rolników decyduje również możliwość ich integracji w grupy producenckie, ponieważ drobnym producentom rolnym będzie trudno sprostać wymaganiom rynku. Grupy producenckie stwarzają możliwość ograniczenia ryzyka, zapewnienia wyższych cen zbytu, a także eliminują pośredników rynkowych. Zgodnie z obowiązującymi przepisami głównymi celami utworzenia grupy producenckiej powinna być organizacja zaopatrzenia i zbytu produktów rolnych, przechowywanie i przygotowanie do obrotu produktów oraz promowanie efektywnych metod produkcji ².

Rys. 4. Bariery w utworzeniu grup producenckich (źródło: badania własne)

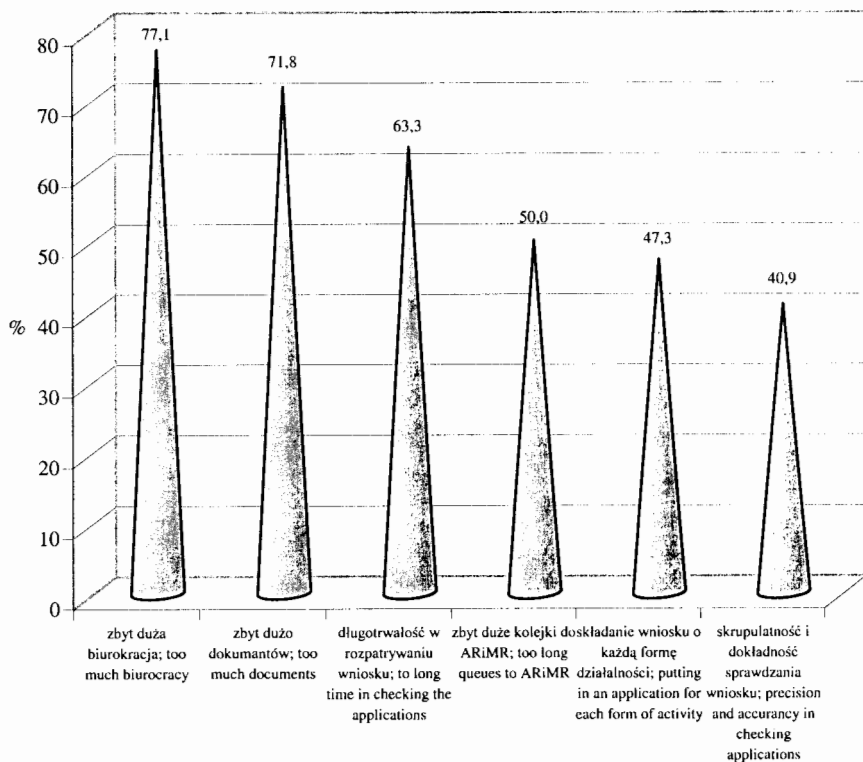
Fig. 4. Barriers to producer group creation (source: own survey)

Jednak w tworzeniu grup producenckich badani rolnicy napotykaą szereg barier. Badania wykazały, że główną barierą w powstawaniu grup producenckich

² Ustawa z dnia 15 września 2000 r. *O grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw*. Dz. U. nr 88, poz. 983.

jest nieufność między rolnikami (70,7%) oraz prowadzenie księgowości (60,1%) (rys. 4). Badana grupa społeczna charakteryzuje się niezdolnością znalezienia wspólnej płaszczyzny porozumienia, a zazdrość i apatia przewyższają zdrowy rozsądek i utrudniają ich komunikację oraz tworzenie grup producenckich.

W opinii rolników kolejną barierą w tworzeniu grup producenckich jest konieczność płacenia podatku (53,7%) oraz zatrudnienie urzędników (41,5%). Wyniki te świadczą o tym, że badani rolnicy nie posiadają wystarczających umiejętności i wiedzy ponieważ obawiają się, że będą musieli zatrudnić inne osoby do prowadzenia spraw grupy, co wiąże się z kosztami. Rzeczywistość gospodarza wymaga od badanej grupy społecznej zmiany dotychczasowego sposobu myślenia. Istnieje konieczność ukierunkowania wysiłków na poszukiwanie źródeł informacji fachowej na temat procesu powstawania, funkcjonowania i rozwoju integracji poziomej w rolnictwie i jego otoczeniu.

Rys. 5. Opinie rolników o wejściu Polski do Unii Europejskiej (źródło: badania własne)

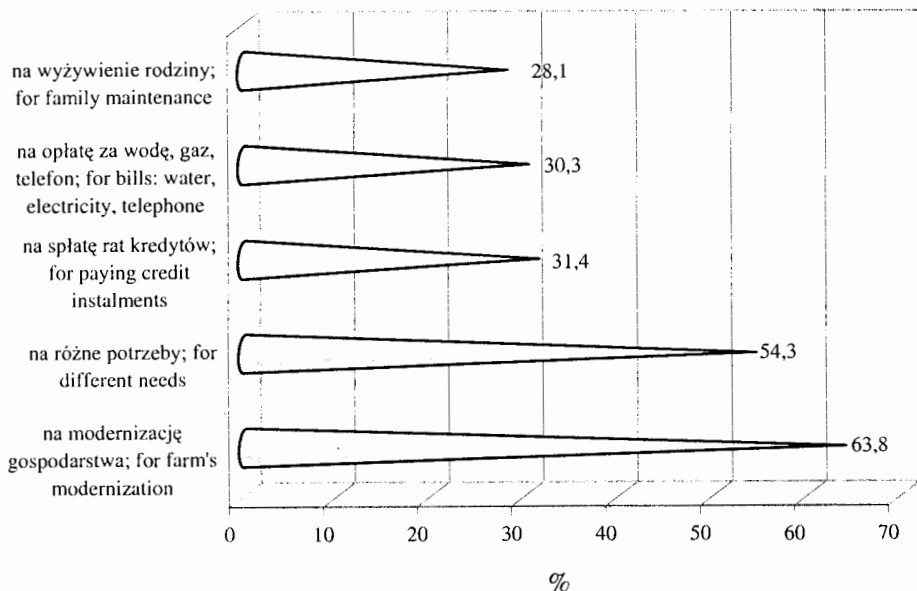
Fig. 5. Farmers' opinions on Poland's accession to the European Union (source: own survey)

Integracja Polski z Unią Europejską jest czynnikiem wpływającym na pozycję społeczno-zawodową rolników. Opinie odnośnie integracji europejskiej różnią się pomiędzy wsią a miastem. Generalnie mieszkańcy wsi są bardziej sceptyczni w

wyrażaniu pozytywnych opinii o tym procesie, chociaż integracja europejska jest katalizatorem rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich. Nie wszyscy rolnicy są również entuzjastami tych przemian. Badani producenci rolni wskazali na zbyt dużą biurokrację (77,1%) oraz nadmiar dokumentów (71,8%) jako efekty integracji z Unią Europejską (rys. 5). Następnie objęci badaniami producenci rolni wskazali na długotrwałość w rozpatrywaniu wniosku (63,3%) oraz duże kolejki do Agencji Rozwoju i Modernizacji Rolnictwa (50,0%). Można więc stwierdzić, że właściciele gospodarstw rolnych są bardziej negatywnie nastawieni do Unii Europejskiej niż mieszkańcy miast. Również niski poziom wykształcenia badanej grupy rolników miał wpływ na ich negatywne opinie o integracji z Unią Europejską.

Stanowisko badanych rolników w stosunku do zachodzących przemian jest negatywne. W dokonującej się transformacji rolnictwa widzą oni więcej barier niż szans. Wydaje się więc, że rolnicy nie są jeszcze wystarczająco dobrze przygotowani oraz przeszkoleni, aby móc efektywnie funkcjonować w procesie integracji europejskiej, a zwłaszcza konkurować na Wspólnym Rynku.

Ponadto instytucje obsługujące rolników borykają się z problemami niewydolności ich systemów komputerowych w przypadku zgłaszania się dużej części rolników jednocześnie oraz w przypadku dużej ilości błędów popełnionych podczas składania wniosków o dopłatę bezpośrednią.

Rys. 6. Plany wydatkowania pieniędzy z dopłat bezpośrednich (źródło: badania własne)

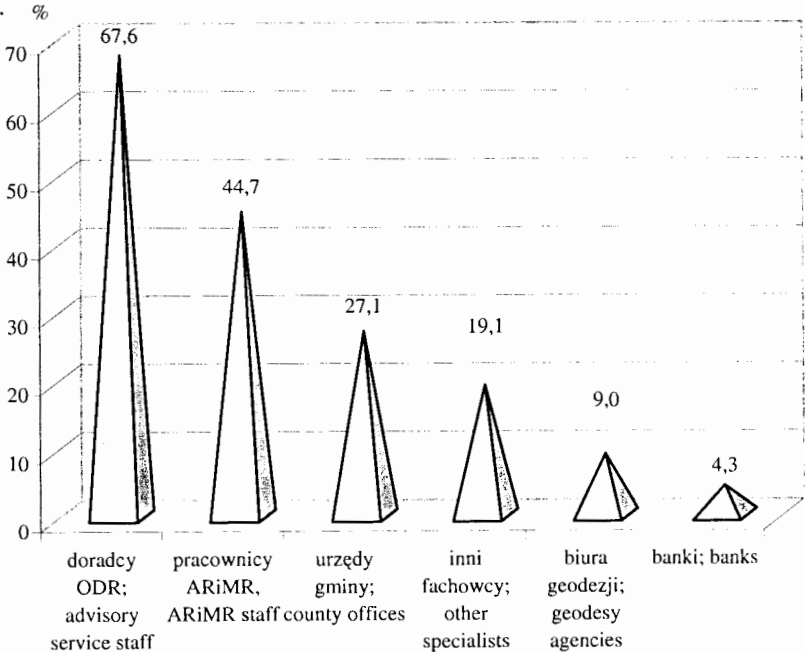
Fig. 6. Plants for spending money from the direct funds (source: own survey)

Integracja z Unią Europejską ma wpływ na pozycję rolników poprzez uruchomienie transferów środków pieniężnych dla właścicieli gospodarstw rolnych. Z punktu widzenia wzmocnienia pozycji rolników ważne jest aby pieniądze prze-

znaczane były na rozwój i inwestycje. Objęci badaniem producenci rolni najczęściej przeznaczali pieniądze z dopłat bezpośrednich na modernizację ich gospodarstw (63,8%) oraz na różne potrzeby (54,3%). Duża część badanych rolników przeznaczała środki finansowe na spłatę rat kredytów (31,4%) oraz na bieżące opłaty (30,3%), (rys. 6).

Znaczna część objętych badaniem producentów rolnych nie przeznaczała środków unijnych na rozwój, a jedynie na zaspokojenie potrzeb egzystencjalnych ich rodzin (28,1%), (rys. 6). Stan taki świadczy o tym, że istnieje w dużym zakresie zjawisko „przejadania” tych pieniędzy, podczas gdy nie są one przeznaczane na polepszenie jakości produktów, modernizację gospodarstw oraz ich dostosowanie w zakresie ochrony środowiska.

W umacnianiu pozycji ekonomicznej producentów rolnych duże znaczenie odgrywają instytucje otoczenia biznesu pomagające w załatwianiu niezbędnych formalności. Pomoc instytucji otoczenia biznesu może być niezwykle przydatna w procesie składania wniosku o dopłatę bezpośrednią. Badani rolnicy udzielili więc odpowiedzi na pytanie dotyczące instytucji z których pomocy korzystali przy składaniu wniosku o dopłatę bezpośrednią (rys. 7). Badania wykazały, że szczególnie pomocni w wypełnianiu wniosku o dopłatę bezpośrednią okazali się być doradcy ODR (67,6%) oraz pracownicy ARiMR (44,7%). Tak duża liczba wskazań wynika z ważnej roli pracowników tych instytucji, będących najczęściej pośrednikami pomiędzy rolnikiem a instytucjami odpowiedzialnymi za organizację programów pomocowych. Muszą więc oni dysponować wiedzą o sposobie wypełniania wniosków, a także być źródłem dostarczającym rolnikowi niezbędnych informacji.

Rys. 7. Pomoc różnych instytucji przy sporządzaniu wniosku o dopłatę bezpośrednią (źródło: badania własne)

Fig. 7. Institutional assistance of different institutions in writing out proposals for direct payments (source: own survey)

Bardzo pomocne w opinii rolników okazały się również urzędy gminy (27,1%) oraz inni fachowcy (19,1%), (rys. 7). Zdecydowanie w najmniejszym stopniu rolnicy korzystali z pomocy biur geodezyjnych (9,0%). Tak mała liczba wskazań na biura geodezyjne wynika z faktu, że pomiar działek rolnych w gospodarstwie można dokonać samodzielnie przy wykorzystaniu, np. urządzeń GPS, którymi dysponuje już duża część polskiego społeczeństwa.

Podsumowanie i wnioski

Z badań własnych wynika, że rolnicy legitymowali się głównie wykształceniem zawodowym oraz średnim (po 38%). Tylko 17% badanych producentów rolnych posiadało wykształcenie wyższe. Zarówno poziom wykształcenia, jak i pogłębianie kwalifikacji poprzez uczestnictwo w szkoleniach należy ocenić w badanej grupie społecznej pozytywnie. Zauważa się jednak znaczącą apatię i zniechęcenie badanych rolników do podejmowania inicjatyw i tworzenia grup producenckich. Istnieje więc pilna konieczność rozszerzenia szkoleń, podnoszących poziom wiedzy rolników oraz ich świadomości i zaufania do innych producentów rolnych oraz instytucji otoczenia biznesu.

Zmiana postaw rolników na lepsze związana jest ze stabilizacją sytuacji w rolnictwie, która obecnie oceniana jest jako budząca niepewność i zagrożenia. Stan taki jest wynikiem ciągłego niedoinformowania producentów rolnych o możliwości korzystania z różnych źródeł finansowania koniecznych inwestycji w ich gospodarstwach. Stąd bierze się również krytyczna opinia rolników o funkcjonowaniu instytucji odpowiadających za organizację dopłat bezpośrednich.

Poprawa pozycji społeczno-zawodowej producentów rolnych wymaga bardziej zdecydowanych działań ich samych w zakresie poszukiwania bezpłatnych szkoleń oraz informacji. Blisko 30% właścicieli badanych gospodarstw rolnych charakteryzuje się brakiem aktywności w poszukiwaniu różnych form dofinansowania ich gospodarstw rolnych oraz brakiem wizji i planów na przyszłość. Są to w większości ludzie, którzy czekają na pomoc socjalną oraz należą do starszej grupy wiekowej. Poprawa kondycji ich gospodarstw zależy więc nie od nich samych, a od ich następców, którzy mogą poprawić szanse rozwoju gospodarstw rolnych.

Literatura

DĘBOWSKI S., DĘBOWSKA-KUBIT M., OSZMIĄŃSKA M. 1996. *Problemy doskonalenia kadr doradztwa rolniczego*, w: *Potrzeby doradcze rolników-właścicieli gospodarstw rozwojowych*. Zesz. Probl. Post. Nauk Rol. 433: 29–45.

FEDYSZAK-RADZIEJOWSKA B. 2004. *Kapitał społeczny wsi wobec szans i zagrożeń procesu zmian na polskiej wsi po akcesji do UE*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego 2: 28–39.

KLEPACKI B. 1997. *Sytuacja dochodowa rolników o różnym wykształceniu w okresie przemian gospodarczych*. Wieś i Rolnictwo 2: 62–73.

- KLEPACKI B.** 2005. *Wykształcenie jako czynnik różnicujący zasoby, organizację i wyniki ekonomiczne gospodarstw rolnych*. Roczn. Nauk. Ser. A, VII(1): 124–128.
- MOŚCICKI K., MAJEWSKA M.** 2002. *Gospodarstwa młodych rolników w warunkach integracji europejskiej*, w: *Potrzeby edukacyjne młodzieży wiejskiej ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb młodych rolników*. Wyd. UWM Olsztyn: 169–183.
- ROSNER A.** 1996. *Zasoby ludnościowe województwa gorzowskiego i zielonogórskiego oraz ich wykorzystanie*, w: *Przeobrażenia społeczno-ekonomiczne obszarów wiejskich pogranicza zachodniego*. PAN IRWiR, Centrum Naukowo-Wdrożeniowe SGGW, Warszawa: 93–129.
- WAWRZYŃIAK B., WOJTASIK B.** 2005. *Rolnicy polscy po roku funkcjonowania w Unii Europejskiej*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego 1: 15–24.

Słowa kluczowe: polscy rolnicy, postawy i oczekiwania, wykształcenie, kwalifikacje, infrastruktura techniczna, dopłaty bezpośrednie

Streszczenie

Badania dotyczyły postaw i oczekiwań rolników indywidualnych w województwie mazowieckim po wejściu Polski do UE. W pracy przedstawiono poziom wykształcenia oraz sposoby podnoszenia kwalifikacji przez rolników. Ukazano również bariery na jakie napotykają rolnicy w tworzeniu grup producenckich. Zaprezentowano także opinie rolników na temat integracji z Unią Europejską. Objęci badaniem producenci rolni wskazali również główne kierunki wydatkowania pieniędzy pochodzących z dopłat bezpośrednich. Badania umożliwiły wskazanie instytucji pomocnych producentom rolnym w złożeniu wniosku o dopłatę bezpośrednią.

INDIVIDUAL FARMERS' ATTITUDES AND EXPECTATIONS AFTER POLANDS' INTEGRATION WITH THE UE

Piotr Bórawski

Department of Agribusiness and Environmental Economics,
University of Warmia and Mazury, Olsztyn

Key words: Polish farms, allitudes and expectations, education, qualifications, technical infrastructure, UE direct funds

Summary

The survey explored the allitudes and expectations of individual farmers in Warmia and Mazury province after Polands' accession to European Union. The education and qualification improvement method were discussed in the paper. The barriers in creating groups of producers which face the farmers were indicated. The farmers' opinions concerning integration with the EU were presented.

The surveyed farm owners pointed out the main tendencies in expending money from direct subvention funds. The survey enabled to indicate the institutions, which assist the agricultural producers to put in the applications for direct funds.

Dr inż. Piotr **Bórawski**
Katedra Agrobiznesu i Ekonomii Środowiska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
Plac Łódzki 2
10-957 OLSZTYN
e-mail: pboraw@moskit.uwm.edu.pl